

دانشگاه پیام نور

دانشکده علوم انسانی

گروه: روانشناسی

عنوان پایان نامه:

تاثیر آموزش مهارت‌های تفکر (خلاق و نقادانه) بر هویت و تعهد هویت، مکانیسم‌های دفاعی و بهزیستی روانشناختی در نوجوانان پسر پایه اول دبیرستان شهر تهران سال تحصیلی ۱۳۸۸-۱۳۸۷

پژوهشگر:

فلور رضایی کارگر

استاد راهنما:

دکتر فرهاد شقاقی

استاد مشاور:

دکتر علیرضا اقا یوسفی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته روانشناسی عمومی

سال تحصیلی ۱۳۸۸-۱۳۸۷

صلى الله عليه وسلم

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه پیام نور
دانشگاه پیام نور استان تهران

تاریخ: .....
شماره: .....
پیوست: .....

((تصویب نامه))

پایان نامه تحت عنوان :

" تاثیر آموزش مهارت‌های تفکر (تفکر خلاق- تفکر نقاد) بر سبک‌های هویت و تعهد هویت
سبک‌های دفاعی و بهزیستی روانشناختی در نوجوانان پسر پایه اول دبیرستان شهر تهران "

تاریخ دفاع: ۸۸/۶/۱۷ ساعت: ۸:۳۰-۱۰:۰۰ نمره: ۱۹,۵ درجه:

اعضای هیات داوران:

اعضای هیات داوران

مرتبه علمی

امضاء

۱- استاد راهنما: دکتر فرهاد شقاقی

۲- استاد مشاور: دکتر علیرضا آقا یوسفی

۳- استاد داور: دکتر حسین زارع

۴- نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر محمد زارعی

تهران، خیابان انقلاب،

خیابان استاد تجات اللهی،

پوشه خیابان سیند،

پلاک ۲۳۳

تلفن: ۸۸۸۰۱۰۹۰

دورنگار: ۸۸۹۰۳۱۵۸

پست الکترونیکی:

info@Tehran.pnu.ac.ir

نشانی الکترونیکی:

http://www.Tehran.pnu.ac.ir

به نام ان که جان را فکرت اموخت

سپاسگزاری :

از دست و زبان که براید کز عهده شکرش به دراید

خداوندا ؛ با نهایت وجودم که سراسر کوچکی و نقص است ، تو را شکر می گویم و برای تمام نعمات بی دریغت سپاسگزارم، که همه خوشی ها و کامروایی ها از لطف تو و به اراده توست و همه ناخوشی ها و ناکامی ها از ناتوانی ماست.

بدینوسیله مراتب تقدیر و تشکر خویش را به حضور اساتید محترم و گرانقدر که در راه به پایان رساندن این رساله نهایت لطف و مرحمت را نثار فرمودند ، تقدیم می دارم:

استاد گرامی و عالیقدر جناب آقای دکتر شقاقی که در کسوت شریف استاد راهنما همواره با دلگرمی ها و تشویق های امید بخش و دلسوزانه ، انرژی مثبت و توان تلاش را به من ارزانی می داشتند و با راهنمایی های عالمانه و کارساز و زحمات بی دریغشان در تمام مراحل مرایاری فرمودند.

استاد گرامی و عالیقدر جناب آقای دکتر اقا یوسفی که در کسوت شریف استاد مشاور در نهایت بزرگواری و لطف، بسیار فراتر از مسئولیتشان ، از ابتدا تا انتهای تحقیق ، راهگشای من بودند و در تمام فراز و نشیب های این راه ، بی شائبه همراهیم فرمودند.

استاد گرامی و عالیقدر جناب آقای دکتر زارع که در مقام محترم استاد داور با ارائه رهنمودهای ارزنده قبل از دفاع، برای هر چه پر بار شدن این اثر تلاش نمودند و با حضور گرم خود به جلسه دفاعیه رونق بخشیدند.

تقدیم و تشکر :

تقدیم به :

پیشگاه کبریایی ان عاشق کل ، که در پرتو عشقش نفس می کشم ، و امید دارم به جایی رسم ، که دمی از زندگیم ، بی یاد او ، و بی ذکر نام او ، و برای غیر او ، طی نشود.

تقدیم به :

او که می آید و با آمدنش ، هستی سرگشته و گمگشته را به سر منشاء آرامش و عدالت پیوند می دهد و منتظران و امیدواران حضورش را به سر منزل مقصود می رساند.

تقدیم به :

به دو باغبان فداکاری که نهال وجودم را پروراندند و واژگان عشق و گذشت را برایم معنا بخشیدند و با استواری وجودشان ، در طوفان زندگی تکیه گاه امنی برایم ساختند.

تقدیم به :

نیمه وجودم که در سایه احساس پاک و بی دریغش ، و نثار عشق خالصانه اش ، در هموار کردن سنگلاخ زندگی ، احساس خستگی نمی کنم.

تقدیم به :

یگانه ثمره هستیم و جلوه گاه ارزوهایم ، که هر لحظه دیدنش هزاران شکرانه برایم به دنبال دارد و وجودش تا ابد با جانم قرین است.

و تقدیم به :

ان فرشته زیبای کوچک و معصوم ، که با عشق امد و با رنج رفت...

فصل اول: بیان مسأله اهمیت و ضرورت پژوهش

۲	۱-۱- مقدمه
۴	۲-۱- بیان مسأله و سؤالهای اصلی پژوهش
۹	۳-۱- اهمیت و ضرورت پژوهش
۱۴	۴-۱- اهداف پژوهش
۱۵	۵-۱- فرضیه های پژوهش
۱۷	۶-۱- متغیر های پژوهش
۱۷	۷-۱- تعاریف نظری
۲۳	۸-۱- تعاریف عملیاتی

فصل دوم: ادبیات پژوهش و پیشینه تحقیق

۲۶	۱-۲- مقدمه
۲۶	۲-۲- مدل نظری
۲۹	۳-۲- تفکر
۳۰	۱-۳-۲- اهمیت یادگیری مهارتهای تفکر
۳۴	۲-۳-۲- نظریه های مرتبط با آموزش تفکر
۳۸	۴-۲- تفکر انتقادی
۳۹	۱-۴-۲- تاریخچه
۴۱	۲-۴-۲- تعاریف تفکر انتقادی
۴۵	۳-۴-۲- مباحث اصلی

۵۲	۴-۴-۲- رویکردهای نظری
۵۵	۵-۲- تفکر خلاق
۵۶	۱-۵-۲- تاریخچه
۵۷	۲-۵-۲- تعاریف تفکر خلاق
۶۱	۳-۵-۲- مباحث اصلی
۷۶	۴-۵-۲- رویکردهای نظری
۸۴	۵-۵-۲- رابطه تفکر انتقادی و تفکر خلاق
۸۶	۶-۲- نوجوانی
۸۶	۱-۶-۲- تعریف نوجوانی
۸۷	۲-۶-۲- تاریخچه
۸۸	۳-۶-۲- روانشناسی نوجوانی
۸۸	۴-۶-۲- نظریات مربوط به نوجوانی
۸۹	۷-۲- هویت
۹۰	۱-۷-۲- تعاریف ارائه شد
۹۱	۲-۷-۲- مباحث اصلی
۱۰۶	۳-۷-۲- نظریه های مربوط به هویت
۱۲۱	۸-۲- مکانیسم های دفاعی
۱۲۲	۱-۸-۲- تعاریف ارائه شده
۱۲۳	۲-۸-۲- مباحث اصلی
۱۳۰	۳-۸-۲- رویکردهای نظری

۱۴۰	۹-۲- بهزیستی روانشناختی
۱۴۰	۹-۲-۱- تعاریف ارائه شده
۱۴۲	۹-۲-۲- مباحث اصلی
۱۴۷	۹-۲-۳- رویکردهای نظری
۱۵۲	۱۰-۲- پژوهشهای انجام شده
۱۵۲	۱۰-۲-۱- تحقیقات مربوط به تفکر انتقادی
۱۵۷	۱۰-۲-۲- تحقیقات مربوط به تفکر خلاق
۱۶۳	۱۰-۲-۳- تحقیقات مربوط به هویت و هویت یابی
۱۶۷	۱۰-۲-۴- تحقیقات مربوط به مکانیسم های دفاعی
۱۷۳	۱۰-۲-۵- تحقیقات مربوط به بهزیستی روانشناختی

فصل سوم: روش اجرای تحقیق

۱۷۸	۳-۱- مقدمه
۱۷۸	۳-۲- روش تحقیق و طرح پژوهش
۱۷۸	۳-۳- جامعه آماری
۱۷۸	۳-۴- نمونه
۱۷۹	۳-۵- روش نمونه گیری
۱۷۹	۳-۶- ابزار اندازه گیری
۱۹۲	۳-۷- روش اجرای پژوهش
۱۹۴	۳-۸- روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

فصل چهارم یافته ها و نتایج:

۱۹۶	۴-۱- مقدمه
۱۹۶	۴-۲- بخش توصیفی
۲۰۶	۴-۳- بخش استنباطی

فصل پنجم: بحث و نتیجه گیری

۲۵۴	۵-۱- مقدمه
۲۵۴	۵-۲- خلاصه پژوهش
۲۵۵	۵-۳- بحث و نتیجه گیری
۲۶۸	۵-۴- محدودیتها
۲۶۹	۵-۵- پیشنهاداتی برای پژوهشهای آینده
۲۷۰	۵-۷- کاربرد پژوهش

منابع

منابع فارسی

منابع انگلیسی

پیوستها

الف) پروتکل آموزشی

ب) آزمون مهارتهای تفکر انتقادی

ج) آزمون تفکر خلاق عابدی

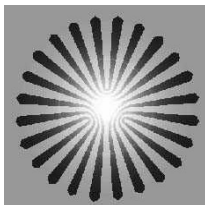
د) سیاهه سبکهای هویت برزونسکی

و) پرسشنامه سبکهای دفاعی DSQ-40

ه) پرسشنامه بهزیستی روانشناختی ریف

ی) جداول پایایی از مونها

چکیده انگلیسی

چکیده :

هدف پژوهش حاضر بررسی تأثیر آموزش مهارت‌های تفکر خلاق و نقادانه بر هویت و تعهد هویت، مکانیسم‌های دفاعی و بهزیستی روانشناختی در نوجوانان پسر پایه اول دبیرستان شهر تهران بود. در این پژوهش، روش نمونه‌گیری در دسترس به کار رفت. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه نوجوانان پسر پایه اول دبیرستان شهر تهران در سال تحصیلی ۸۸-۱۳۸۷ می‌باشند. به روش نمونه‌گیری در دسترس ۴۰ نفر دانش‌آموز پایه اول از یک دبیرستان غیر انتفاعی پسرانه داوطلب واقع در منطقه ۶ آموزش و پرورش تهران که در دو کلاس ۲۰ نفره قرار داشتند انتخاب شدند و با گمارش تصادفی، یکی از کلاسها گروه آزمایش و دیگری گروه کنترل شد. در مرحله پیش‌آزمون، آزمودنی‌ها به پرسشنامه‌های سبک‌های هویت برزونسکی، سبک‌های دفاعی DSQ-40، بهزیستی روانشناختی ریف فرم ۸۴ سئوالی پاسخ دادند. سپس گروه آزمایش طی ۱۰ جلسه آموزشی ۲ ساعته تحت آموزش مهارت‌های تفکر خلاق و نقادانه قرار گرفتند، به گروه کنترل هیچ‌گونه آموزشی داده نشد. پس از اتمام جلسات آموزشی هر دو گروه آزمایش و کنترل در مرحله پس‌آزمون ابتدا توسط پرسشنامه‌های تفکر انتقادی کالیفرنیا فرم ب و آزمون تفکر خلاق عابدی فرم ۶۰ سئوالی و سپس مجدداً با پرسشنامه‌های سبک‌های هویت برزونسکی، سبک‌های دفاعی DSQ-40، بهزیستی روانشناختی ریف فرم ۸۴ سئوالی مورد آزمون قرار گرفتند. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات، با استفاده از نرم‌افزار SPSS، روش‌های آماری - آزمون t مستقل، تحلیل واریانس چند متغیره و تک متغیره با اندازه‌گیری مکرر و ضریب همبستگی به کار رفتند. سطح معنی‌داری در کلیه فرضیه‌ها ۰/۰۵ در نظر گرفته شد. نتایج به دست آمده از این قرار است:

آموزش مهارت‌های تفکر خلاق و تفکر نقادانه باعث بهبود هویت نوجوانان دبیرستانی گردید. این بهبود به صورت افزایش در نمره سبک هویت اطلاعاتی و تعهد هویت و کاهش در نمره دو سبک هویت هنجاری و مغشوش-اجتنابی نمود پیدا کرد. همچنین آموزش این مهارت‌ها موجب افزایش استفاده از سبک دفاعی رشد یافته گردید که این افزایش در هر چهار مکانیسم زیر گروه این سبک دفاعی یعنی فرونشانی، و الایش، شوخی و پیش‌بینی مشهود بود. کاهش معنی‌دار در استفاده از دو سبک دفاعی نوروپیک و رشد نایافته پس از آموزش دیده نشد. البته در تمام مکانیسم‌های دفاعی زیر گروه سبک رشد نایافته شامل دلیل تراشی، فرافکنی، انکار، گسست، نارزنده‌سازی، عملی‌سازی، بدنی‌سازی، خیالپردازی در خود مانده، پرخاشگری منفعلانه، جابه‌جایی و جداسازی کاهش معنی‌دار مشاهده گردید. کاهش تنها در مکانیسم دفاعی دو پاره‌سازی معنی‌دار نبود. این آموزش همچنین بهزیستی روانشناختی آزمودنی‌ها را نیز افزایش داد. این افزایش در تمام زیر مولفه‌های بهزیستی روانشناختی شامل خودمختاری، تسلط بر محیط، رشد شخصی، هدفمندی در زندگی، پذیرش خود، ارتباط مثبت با دیگران به وجود آمد.

در مطالعه رابطه بین متغیرهای وابسته پژوهش این نتایج به دست آمد: سبک هویت مغشوش-اجتنابی با سبک دفاعی رشد یافته و بهزیستی روانشناختی رابطه منفی دارد. سبک هویت اطلاعاتی با بهزیستی روانشناختی رابطه مثبت دارد و سبک‌های دفاعی نوروپیک و رشدنایافته با بهزیستی روانشناختی رابطه منفی دارند.

فصل اول

بیان مسأله

اهمیت و ضرورت پژوهش

در آغاز سده بیست و یکم دگرگونی های سریع و پیچیده علوم، فنون و حتی فرهنگ و انتقال آنها از راه شبکه های ارتباطی، ابعاد گوناگون زیست اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی انسان را تحت تاثیر قرار داده و او را با نیازها، شرایط و مشکلات پیچیده و پر کنش و واکنش جدیدی رو به رو ساخته است با نگرش به این شرایط و از آنجا که نوجوانان و جوانان در این دوران در راستای جست و جو و گزینش های فراوان (رشته تحصیلی، شغل و مانند اینها) حرکت می کنند، بیش از دیگران با این دگرگونی ها رویارو می شوند (اسن دورف^۱ ۲۰۰۰) و به توانایی ها و مهارت های ویژه ای نیاز خواهند داشت (پیری و شهر ارای ۱۳۸۴) و اگر به موضوعات و مسایل پیچیده و متفاوتی که آنها را احاطه کرده دقت و توجه کافی نشود، ممکن است صدمات زیادی را متحمل گردند.

معمولا هنگامی که صحبت از دوران کودکی و نوجوانی می شود، دوره ای پر از خوشی و خوشحالی به ذهن می آید. در حالی که بر خلاف این تصور عمومی بسیاری از کودکان و نوجوانان بنا به دلایل مختلف خوشی و خوشحالی زیادی را در این دوره تجربه نمی کنند. امارهای بین المللی حاکی از آن است که نه تنها در کشورهای فقیر، بلکه در کشورهای پیشرفته جهان نیز کودکان و نوجوانان در شرایط مساعدی به خصوص از نظر سلامت روان به سر نمی برند. این وضعیت به ویژه در مورد نوجوانان بسیار شدیدتر است. دوره نوجوانی دوره ای است که شاخص های سلامت افت ناگهانی داشته و این موضوع در کلیه طبقات اجتماعی و اقتصادی صادق است (نوری ۱۳۸۳).

اغلب روانشناسان و متخصصان تعلیم و تربیت بر این عقیده اند که نوجوانی تمایز برجسته ای با سایر مراحل رشد دارد و این تمایز به سبب آن نیست که نوجوان با تغییرات اساسی در همه ابعاد زندگی اش مواجه می باشد، بلکه بیشتر به سبب آن است که این تغییرات یا به تعبیری استرس ها به طور همزمان و همه جانبه به نوجوان یا کودک دیروز که هنوز دارای شایستگی ها و امادگی های لازم برای مقابله نیست وارد می شود. علاوه بر آن ماهیت پیچیده و شرایط متغیر عصر حاضر، سازگاری را برای نوجوان دشوارتر ساخته است و اگر نتواند به طور

۱. Asendorpf, J.B.

موثر و کار آمدی این تحولات دشوار را درک نموده و راه حل مناسبی برای آنها بیاید، در آینده مشکلات متعددی گریبانگیر او خواهد شد و سلامت روانی وی تهدید خواهد شد. این در حالی است که با آموزش مهارت ها و توانمندی های خاص می توان از بروز چنین مشکلاتی پیشگیری نمود.

بر همین اساس راف^۲ و همکاران به نقل از گستن^۳ اظهار می دارند، علت بسیاری از شکست های تحصیلی، پرخاشگری، اشفتهای شدید رفتاری یا عاطفی و انزوای اجتماعی نوجوانان از مقابله ناموفق با مسائل و مشکلات روزمره و عدم توفیق در تعامل مثبت با دیگران ناشی می شود. همچنین کامپاز^۴ (۱۹۸۷) اظهار می دارد که بین وقایع فشارزای زندگی و اختلالات دوران نوجوانی همبستگی متوسطی وجود دارد (زرگریان ۱۳۸۳).

این در حالی است که در جهان کنونی اطلاعات نقش مهم و اساسی دارند و از هر طرف اخبار و اطلاعات متفاوتی می رسد که برخی از آنها سالم و صحیح و برخی دیگر نادرست، غلط و ناسالم می باشند. به همین دلیل در این زمان بیشتر از هر زمان دیگری نیاز به تفکر احساس می گردد تا بتوان به وسیله آن، این اطلاعات را بررسی و بر اساس اطلاعات سالم عمل نمود. از طرف دیگر در برابر مشکلات پیچیده جهان امروز نیاز است با توسل به نیروی تفکر راه حل های مناسبی برای این مشکلات یافت. نه تنها مشکلات امروزه پیچیده شده، بلکه پیوسته مشکلات جدیدی سر راه افراد قرار می گیرد که افراد باید راه حل های جدید و تازه ای برای مشکلات تازه پیدا کنند. به همین دلیل، جوانان و نوجوانان، امروز بیش از هر زمان دیگری نیاز به توانایی هایی دارند که بتوانند بدان وسیله اطلاعات سالم را از ناسالم تشخیص داده، برای مشکلات پیچیده راه حل های مناسب بیابند (نوری ۱۳۸۶).

در این راستا چنین به نظر می رسد که مهارتهای تفکر خلاق و نقادانه می تواند راه چاره ای برای غلبه بر مشکلات متعدد دوران جوانی باشد و برای تشخیص سره از ناسره در همه اطلاعات امروزه در بستر پر مخاطره دوران نوجوانی کارساز باشد

---

۲. Roff, L.

۳. Gesten, E.L.

4. Compas, B.

و سرمایه های فردای جامعه را به سمت سلامت همه جانبه در زندگی رهنمون گردد.

۱-۲- بیان مسأله:

از جمله مسائلی که همواره ذهن ایرانیان متعهد و دلسوز را به خودمشغول داشته، بررسی علل توسعه نیافتگی جامعه ایران است. با وجود داشتن سابقه درخشان علمی و فرهنگی، امروزه در زمره کشورهای توسعه نیافته قرار داریم. کشف رمز و راز ناکامی ها و تلاش برای تمهید زمینه های توسعه و فراهم آوردن اسباب آن، نیازمند مشارکت محققان و جدی کارشناسان و متخصصان رشته های مختلف است. نگاه تک عاملی به مقوله چاره ساز نخواهد بود (صفائی مقدم ۱۳۸۵، ص ۷). برای رسیدن به جامعه ای توسعه یافته، پیشرفته و در حال حرکت به سوی کمال مطلوب، باید افراد آن جامعه توسعه یافته پیشرفته و در حال حرکت به سوی کمال مطلوب باشند. افرادی آگاه و اندیشمند، دارای هویت موفق، سلامت روانی، شخصیت متعادل، روابط میان فردی و اجتماعی مناسب و صحیح که بر مسیر کمال مطلوب جامعه خود، اشراف کامل دارند.

یکی از اساسی ترین زیر ساختهای توسعه انسانی و فراگیر، رشد مهارتهای فکری است. اینگونه مهارتها قابل آموزش است و مناسب ترین دوره برای فراگیری آن دوران کودکی و نوجوانی می باشد. نقش دانشگاهها، به ویژه دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی و دانش اموختگان این رشته ها در طراحی و پیشرفت راهبرد آموزش معطوف به آموزش تفکر بسیار اساسی است. آموزش مهارتهای فکری بالقوه، یکی از با ارزش ترین حوزه های تحقیق و آموزش است (صفائی مقدم ۱۳۸۴). بخش اعظم دانش تعلیم و تربیت به جای تمرکز بر دستیابی به استعدادهای نهفته ای که امکان شکوفا کردن آنها وجود دارد، روی مهارتهای اساسی خاص تمرکز می کند. علاوه بر آموزش مهارتهای اساسی (3RS)، (یعنی خواندن و نوشتن و حساب کردن) و دادن اطلاعاتی درباره جهان، باید به کودکان و نوجوانان در استفاده از مهارتها و اطلاعات خود در جهت حل مسئله، استدلال و تفکر موثرتر کمک کرد تا متفکرانی هوشمندتر و موثرتر شوند. باید آنان را برای چالش های آینده آماده کرد و به آنها مهارتهای ویژه ای را موخت تا بر آن اساس بتوانند بر زندگی و یادگیری خود

مسلط شوند. آنان به دانش و مهمتر از آن قابلیت کسب دانش جدید نیاز دارند، دانشی که خود تولید یا باز تولید کرده باشند (فیشر، ترجمه صفایی مقدم و نجاریان ۱۳۸۵، ص ۹-۱۰).

گلاور^۵ و برونینگ^۶ (ترجمه خرازی) معتقدند که اگر ما روش یادگیری را بیاموزیم، چنین مهارتی را می توانیم بارها و بارها به کار گیریم. امروزه به دلیل پیشرفت سریع علم و دانش، دانش به خودی خود مفید نیست (مومنی فرد النگه ۱۳۸۶). به بیان برونر^۷ برای اینکه دانش به صورت مفید به کار رود، باید به قالب روشی که یادگیرنده مسائل را حل می کند درآید (برونر و همکاران ۱۹۵۶ به نقل از مومنی فرد النگه ۱۳۸۶).

تحقیقات متعدد نشان میدهد که آموزش مهارتهای تفکر باید به عنوان اولویت اصلی در برنامه ریزی های آموزشی مراکز تعلیم و تربیت در نظر گرفته شود (شعبانی ورکی ۱۳۷۸ به نقل از اسلامی اکبر ۱۳۸۲).

متاسفانه در طول سالهای مدید تعلیم و تربیت يك دانش آموز، آگاهیها و حقایق بی شماری به او عرضه می شود، ولی می توان گفت در مورد "فن اصول اندیشیدن" تقریباً برایش هیچ کاری نمی کنند، گویی اندیشیدن استعدادی است که در جریان عمل بطور خودکار بروز می کند (صدری افشار ۱۳۷۷ به نقل از هاشمیان ۱۳۸۱). آنها باید در مورد آینده خود نگرشی مبتنی بر ذهنی باز و فراخ اندیش داشته باشند و از جزم اندیشی و ذهن بسته و اعتقادات و باورهای خود محور که در بزرگسالی تمایل روز افزونی نسبت به آنها وجود دارد، رهایی یابند. شالوده مهارتهای فکری باید از همان سالهای اولیه زندگی پی ریزی شود زیرا فراخ اندیشی در همان سالهایی که شخصیت کودک شکل می گیرد و زمانی که هویت او به عنوان یک شخص متفکر و مستقل در حال شکل گیری است یعنی نوجوانی، آغاز می شود. می توان به کودکان و نوجوانان آموزش داد تا ارزش و منزلت ظرفیت فکری خود را بدانند و اصول استدلال کردن، نحوه استفاده از دلیل به عنوان ابزاری برای یادگیری، نحوه یادگیری از دیگران، چگونگی ایفای نقش در فعالیتهای گروهی و تحقیقاتی را فرا گیرند. برای رسیدن به چنین هدفهایی باید به آنان فرصت داد تا خودشان افکار و اندیشه های خود را کشف کنند، ایده های خود را در

---

5. Glover, E.

6. Bruning, R. H.

7. Bruner, JS

قالب واژه ها بیان کنند، نظریات خویش را ارائه دهند و به توجیه باورهای خود بپردازند. یکی از عوامل موثر در پیشبرد این رویکرد جدید، گسترش برنامه هایی است که هدف آنها آموزش مهارتهای فکری به کودکان است (فیشر، ترجمه صفایی مقدم و نجاریان ۱۳۸۵).

یافته های پژوهشی حاکی از آن است که مهارتهای فکری دانش آموزان پاسخگویی آنها برای مواجه شدن با مسائل دنیای امروز و عصر اطلاعات نیست (انجمن ارزیابی ملی پیشرفت تحصیلی ۱۹۸۱-۱۹۷۹). تحقیقات در ایران نیز وضعیت مشابهی را نشان میدهد که حاکی از تاکید زیاد بر محفوظات (ارزشیابی جامع ۷۴-۱۳۷۱) محافظه کار بودن و توجه کمتر به نوگرایی و آینده نگری، عدم تاکید بر شیوه دانستن و یادگیری، پرورش قدرت تشخیص، توانایی شناسایی محیط، تجزیه و تحلیل و تفکر انتقادی است. مطالعات نوریس^۸ (۱۹۸۵) و کاتون^۹ (۱۹۹۱) نشان می دهد که اکثر دانش آموزان در آزمونهایی که بر تجزیه و تحلیل، ارزیابی و استنتاج متمرکز است، عملکرد ضعیفی دارند (هاشمیان ۱۳۸۱). اسمیت^{۱۰} (۱۳۷۰) به نقل از سیف هاشمی (۱۳۸۳) معتقد است که ارزش هر انسان در نیکو اندیشیدن اوست، از این رو مهارت تفکر و مهارت درست اندیشیدن از جمله مسائلی مهمی است که از دیر باز ذهن اندیشمندان را به خود مشغول کرده است. مسئله اساسی تعلیم و تربیت، تفکر میباشد که برای پرورش آن ابزارهایی لازم است.

رشید (۱۳۸۳) هم معتقد است که دوره نوجوانی با فشارها و استرس های فراوانی که ناشی از مشکلات و مسائل مربوط به هویت یابی، اشفتگی های عاطفی، مشکلات مربوط به دوست یابی و ... و چگونگی حل و رفع آنها می باشد مواجه است. در اینجاست که نیاز به آموزش مهارتهای تفکر برای نوجوانان به خوبی حس می گردد.

وقتی یاد گیرنده با موقعیتی روبه رو می شود که با استفاده از دانش و مهارتهای موجود خود نمی تواند پاسخی فوری و درست به آن بدهد، می گوئیم با یک مشکل روبروست. وجود مشکل در زندگی امری طبیعی و عادی است و هنر زندگی کردن، توانایی و مهارت رویارویی با مشکل های مختلف و حل آنهاست. در حقیقت در

---

۸. Norris, SL

۹. katon W. J.

۱۰. Smith, M.C.

11. Lumsden, E.

زندگی مهم نیست که با مشکلی رو به رو نشویم بلکه مهم آن است که هنگام برخورد بامشکل به درستی بتوانیم آن را حل کنیم (رنوفا و رضوی به نقل از رشید ۱۳۸۳).

یکی از راههای حل مسایل و مشکلات موجود در زندگی تجربه است. اما راه دیگر در مدرسه هاست. مدارس ما عمدتاً "حل تحلیلی مسائل را آموزش می دهند. این روش تا وقتی مسائل به خوبی تعریف شده باشند موثر خواهد بود ولی هنگامی مشکل به وجود می آید که دانش آموزان پا به دنیای واقعی گذاشته و در آنجا با مسائل بسیاری که دیگر به خوبی تعریف نشده اند مواجه می شوند (لامزدین و لامزدین^{۱۱} ۱۳۸۶). از این رو، برای حل خوب مسائل، به استفاده از اطلاعات اضافی و مهارتهای تفکر نیاز می باشد. قدرت تفکر و نیروی منطق و استدلال مهمترین ابزار است که انسان در برابر مشکلات زندگی و موانع پیشرفت و کمال در اختیار دارد. مهارتهای تفکر لازمه زندگی در دنیایی است که پر از نا همواریها و پیچ و خم های جورواجور است. علم و تجربه، هر دو ثابت کرده اند که تمام افراد با فراگیری مجموعه ای از دانش ها و مهارتها خواهند توانست قوه درک و استدلال خود را در امور مختلف قوی تر کنند (فتحي ۱۳۸۴).

به بیان لامزدین و لامزدین (۱۳۸۶) برای موفقیت در دنیای به سرعت در حال تغییر امروز راه حل های معمولی و روش های عادی، دیگر برای حل بهینه مسائل و ایجاد نوآوری مناسب نخواهند بود. بنابر این به چارچوبی انعطاف پذیر نیاز داریم که مشوق کشف و بررسی ایده ها باشد و به همان اندازه که بایده ها بازمی کند، ترکیب ایده ها و قضاوت های سازنده را نیز رواج دهد.

با توجه به مطالب طرح شده و مشخص شدن سودمندی و لزوم آموزش مهارتهای تفکر، پژوهش حاضر جهت پاسخگویی به سئوالات زیر طراحی گردید:

۱- آیا آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) باعث بهبود هویت نوجوانان می گردد.

۲- آیا آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) باعث افزایش در نمره سبک هویت اطلاعاتی می گردد.

۳- آیا آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) باعث ایجاد کاهش در نمره سبک هویت هنجاری می گردد؟

- ۴- آیا آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) باعث ایجاد کاهش در نمره سبک هویت مغشوش- اجتنابی می گردد؟
- ۵- آیا آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) تعهد را در نوجوانان دبیرستانی افزایش می دهد؟
- ۶- آیا آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) استفاده از سبک دفاعی رشد یافته را افزایش می دهد؟
- ۷- آیا آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) استفاده از سبک دفاعی نوروپیک را کاهش می دهد.
- ۸- آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) استفاده از سبک دفاعی رشد نیافته را کاهش می دهد؟
- ۹- آیا آموزش مهارتهای تفکر (تفکر خلاق و تفکر نقادانه) موجب افزایش بهزیستی روانشناختی نوجوانان می شود؟
- ۱۰- آیا بین سبکهای هویتی و سبکهای دفاعی رابطه وجود دارد؟
- ۱۱- آیا بین سبکهای هویتی و بهزیستی روانشناختی رابطه وجود دارد؟
- ۱۲- آیا بین سبکهای دفاعی و بهزیستی روانشناختی رابطه وجود دارد؟
- ۱۳- کدام یک از مکانیسم های دفاعی در اثر آموزش مهارتهای تفکر بیشتر مورد استفاده قرار می گیرند؟
- ۱۴- کدام یک از مکانیسم های دفاعی در اثر آموزش مهارتهای تفکر کمتر مورد استفاده قرار می گیرند؟
- ۱۵- کدام یک از زیر مولفه های بهزیستی روانشناختی پس از اجرای آموزش مهارتهای تفکر افزایش نشان می دهند؟

۳-۱- اهمیت و ضرورت پژوهش:

اصطلاح تفکر از جمله اصطلاحاتی است که در میان همه مردم کمابیش رواج دارد و به کار می رود. گرچه همگی برداشت درستی از آن ندارند. اصولاً تفکر زمانی حاصل می شود که امری به یاد فرد آمده باشد یا خیالی که از پیش معلوم نبوده در ذهن او

خطور کند و یا اینکه فرد با مسئله و مشکل جدیدی مواجه شود و در صدد حل آن برآید (عبد حق به نقل از شعبانی ۱۳۸۳، قریب ۱۳۸۵).

بنابراین استفاده از مهارتهای تفکر برای هر انسانی در جهت حفظ و ادامه زندگی و سلامت خود گریز ناپذیر می‌نماید. محیط آموزشی در کنار خانواده تاثیر عمیقی بر رفتار فرد می‌گذارد. با توجه به مدت زیادی که بچه‌ها در مدرسه می‌گذرانند می‌توان گفت تجربه‌های مدرسه نقش اساسی در تحقق مهارتهای تفکر آنها دارد. پس بهترین مکان برای آموزش این مهارتها مدارس می‌باشد و با توجه به اهمیت نوجوانی بهتر است بیشترین تاکید بر دبیرستانها باشد. در عصر حاضر این امر پذیرفته شده است که جوامع پیشرو و موفق جوامعی هستند که مردم آنها بهتر فکر می‌کنند، در هنگام برخورد با مسائل بهتر می‌اندیشند، راه‌های بهتری ارائه می‌دهند و با شیوه‌های موفقیت‌آمیز بر مسائل فایق می‌آیند. همانطور که عباسی (۱۳۷۶) نیز معتقد است، پرورش عادات صحیح فکر کردن در یادگیرندگان یکی از وظایف مهم دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت است. ایجاد شرایط مطلوب برای اندیشیدن، تحریک، تشویق و راهنمایی و آموزش یادگیرندگان برای کسب مهارتهای تفکر و اندیشه‌امری گریز ناپذیر است، زیرا در هر جامعه‌ای تحولات و تغییرات سریع و فزاینده‌ای رخ می‌دهد که اگر نظام آموزش و پرورش نتواند توانایی حل مسائل ناشی از آنها را به یادگیرندگان خود بیاموزد، به موفقیت جامعه آسیب رسانده است. برای حل این‌گونه مسائل مهارتهای تفکر خلاق و نقاد از ارکان اساسی به شمار می‌روند.

تفکر خلاق، به جریان انداختن قوه تخیل و تواناییهای فکری است و این به جریان افتادن در رویارویی با موانع فکری یا عملی خود را نشان می‌دهد (فتحی ۱۳۸۴). خلاقیت یکی از مفاهیم پیچیده مربوط به انسان است. زندگی پیچیده امروزی هر لحظه در حال نو شدن است و خلاقیت ضرورت استمرار زندگی فعال به شمار می‌رود. انسان برای نشاط و پویایی، نیاز به خلاقیت و ابتکار دارد تا انگیزه تنوع‌طلبی خود را ارضاء کند و زمینه شکوفایی استعدادها و توانایی‌های خویش را فراهم سازد. جامعه انسانی برای زنده ماندن و گریز از مرگ و ایستایی به تحول نیاز دارد. سیف (۱۳۸۰) به نقل از عسکری (۱۳۸۶) می‌گوید خلاقیت یکی از ویژگیهای برتر ادمی است و در عصر حاضر یکی از مهمترین اهداف عالی آموزش و پرورش مترقی و